
MANIFESTĂRI ALE FRANCOFONIEI ÎN TRANSILVANIA, LA INTELECTUALII BLAJULUI, ÎN EPOCA LUMINILOR ȘI ÎN VORMĂRZ

Iacob Mârza,
Coralia Telea

Dinamismul cultural și politic al categoriei intelectualilor români, reprezentată în speță de profesorii școlilor din Blaj în epoca Luminilor și în *Vormărz*, s-a manifestat nu numai printr-o participare efectivă și – de multe ori - esențială la principalele evenimente politice și sociale, care au marcat istoria Transilvaniei în epocă, ci și prin atitudinea diferențiată față de cultura și istoria unor țări europene, cum a fost, de pildă, cazul Franței. De fapt, într-o astfel de ecuație a cercetării, trebuie să apreciem la justa ei valoare contribuția efectivă adusă de reprezentanții școlilor Blajului, supranumite „fântânile darurilor” în amplul proces de formare al intelectualității din Transilvania în perioada Renașterii naționale. În acea perioadă, o parte din profesorii și elevii de aici – activă până în deceniul 3 al secolului al XIX-lea - se încadrează în *galeria creatorilor de cultură românească* din Transilvania, educată în spiritul ideilor pedagogice progresiste ale lui Ignaz Felbiger și ale filosofiei lui Christian Wolff, din care s-a recrutat elita mișcării *Supplex Libellus Valachorum* (1791) și reprezentanții principali ai Școlii Ardelene, o adevărată „Gelehrtenrepublik”, la care se adaugă intelectualii din *generația liberală (romantică) de intelectuali (profesori, elevi ș. a.)*, existentă și activă după această dată (Simion Bărnăuțiu, Timotei Cipariu, George Barițiu, Ioan Rusu ș. a.), marcată de filosofia lui Immanuel Kant și Wilhelm T. Krug, mai ales în *Vormărz*, care a pregătit teoretic și practic Revoluția din Transilvania de la 1848-1849¹. De fapt, în cadrul comunicării de acum, la aceste două generații de intelectuali români trebuie să raportăm diferite manifestări ale francofoniei în Transilvania din epoca Luminilor și din *Vormărz*.

Valorizarea modernă și sistematică a unei anumite istoriografii românești², la care se adaugă noi investigații documentare, ne-au permis să surprindem și, firește, să interpretăm, unele manifestări ale francofoniei la românii ardeleni, în speță la intelectuali formați în școlile Blajului, activi în epoca Luminilor și în *Vormărz*, adică în perioada care a anticipat Revoluția de la 1848-1849 în Transilvania. În fond, astfel de manifestări

1 N. Albu, *Istoria învățământului românesc din Transilvania până la 1800*, Blaj, „Lumina”, 1944; idem, *Istoria școlilor românești din Transilvania între 1800-1867*, București, Edit. Did. și Ped., 1971; Iacob Mârza, *Școală și națiune (Școlile de la Blaj în epoca renașterii naționale)*, Cluj-Napoca, „Dacia”, 1987; idem, *École et nation (Les écoles de Blaj à l'époque de la renaissance nationale)*. Traduction Rodica Chira et Doina Pușcău, Cluj-Napoca, „CET”, 2005; idem, *Dynamisme politique dans la Transylvanie des Lumières: le cas des professeurs de Blaj*, în *Apulum*, XXXVI, 1999, p. 329-338; idem, *Tradition und Erneuerung im Siebenbürgischen Schulwesen im Zeitalter der Aufklärung: die Schulen aus Blasendorf*, în *Annuario dell'Istituto Romeno di Cultura e Ricerca Umanistica di Venezia*, VIII, 8, 2006, p. 427-437.

2 Cf., de pildă: Andrei Radu, *Cultura franceză la românii din Transilvania până la Unire*, Cluj-Napoca, „Dacia”, 1982; Gheorghe Lascu, *Imaginea Franței la românii din Transilvania până la în anul 1918*, Cluj-Napoca, „Dacia”, 2000; Coralia Telea, *Interférences franco-romaines chez Georges Barițiu*. Préface: Iacob Mârza, Iași, „Stef”, 2009.

francofone se încadrează în mai amplul și organicul fenomen al interesului românilor ardeleni - până la „Unirea de la Alba Iulia” (1 Decembrie 1918) - față de cultura franceză.

Investigațiile de acum, ale căror rezultate sunt niște *praeliminaria*, s-au axat în primul rând pe unele căi de pătrundere ale culturii franceze la românii ardeleni³, în contextul mai amplu al influenței franceze ori a francofoniei asupra modernizării Țărilor Române⁴, fără să ocolească rolul ideilor franceze în secolul Luminilor, în lupta pentru emanciparea și renovare culturală și politică a românilor ardeleni. Totodată, cercetările vizează semnificația ideilor progresiste franceze în contextul „Renașterii naționale”, respectiv interesul generației prerevoluționarilor români din Transilvania pentru istoria și experiența politică a Franței, fără să ignore procesul de intensificare a penetrației culturii franceze la românii din Transilvania până în ajunul Revoluției de la 1848-1849.

O abordare a mijloacelor de pătrundere a culturii franceze la românii ardeleni - pe parcursul secolului Luminilor și în Vormärz – trebuie să aibă în vedere și volume în limba franceză răspândite în diferite biblioteci particulare, chiar dacă unele figurau în *Index librorum prohibitorum* (Montesquieu, Voltaire ș. a.)⁵, respectiv însușirea acestei limbi în școli latinești, nemțești și ungurești, care au fost frecventate și de studioși români. În primul caz este convingătoare difuzarea unor nume de referință ale Luminilor franceze în Transilvania, cum a fost Voltaire de pildă⁶.

De altfel, interes pentru *libri gallici*, cu indiscutabile preferințe pentru domeniile teologiei, jurisprudenței, istoriei, filosofiei, filologiei ș. a. mărturisesc trei izvoare documentare, à propos de răspândirea cărții franceze în mediul cultural al Blajului iluminist, la nivel instituțional, respectiv în bibliotecile Mănăstirii Sfintei Treimi și a Seminarului diecezan: *Inventarium librorum Balasfalvae in Residentia Ep[iscop]ali, [...] nunc vero curae ac custodiae R[everen]d[issim]i Domini Petri Aaron de Bistra Vicariis Generalis [...] A[nn]o 1747 die 14-ta Junii confectum*⁷; *Inventarium Seminarii Dioecesanii Balasfalvensis de Anno 1777*⁸; *Catalogus Bibliothecae*

3 Cf. orientări metodologice și constatări științifice credibile la Victor Neumann, *Tentația lui Homo-europaeus. Geneza spiritului modern în Europa Centrală și de Sud-Est*, București, Edit. Șt., 1991, passim.

4 Vezi Pompiliu Eliade, *Influența franceză asupra spiritului public în România. Originile. Studiu asupra stării societății românești în vremea domniilor fanariote*. În românește de Aurealia Creția. Prefață și note Alexandru Duțu, București, „Univers”, 1982; Sultana Craia, *Francophonie et francophilie en Roumanie*. Version française par Ileana Cantuniari. Illustrations et chronologie par Gheorghe Buluță, București, „Meronia”, 2006.

5 Cf., de pildă, Iacob Mârza, *Une liste de livres interdits en Transylvanie (seconde moitié du XVIIIe siècle)*, în *Revue des études sud-est européennes*, XXI, 3, 1983, p. 177-181.

6 Idem, *La circulation de l'oeuvre de Voltaire en Transylvanie au XVIIIe siècle*, în *Synthesis*, V, 1978, p. 149-162.

7 Biblioteca Academiei Române Filiala Cluj, ms. lat. 550. Cf. și Pompiliu Teodor, *Începuturile Bibliotecii din Blaj, în Călușa bibliotecarului*, XI, 2, 1958, p. 28-29; Magdalena Tampa, *Din începuturile Bibliotecii din Blaj*, în *Biblioteca și cercetarea*, III, 1979, p. 126-145.

8 Biblioteca Academiei Române Filiala Cluj, ms. lat. 257. Vezi și Pompiliu Teodor, *Lumea cărților lui Samuil Micu*, în *Revista bibliotecilor*, XXIV, 4, 1971, p. 237-239; Corneliu Dima-Drăgan, *Un ensemble bibliologique roumaine de Transylvanie date de l'année 1777 (D'après un manuscrit latin inédit)*, în *Studia bibliologica*, Toronto, IV/1, 1980, p. 37-45.

*Monasterii Balasfalvensis ad Sanctissimam Trinitatem*⁹. De altfel, ultimul catalog, care include tezaurul de carte din biblioteca Mănăstirii Sfintei Treimi, cuprinde și o secțiune *Italici et Gallici*, în care sunt incluse tipărituri italienești și frațuzești¹⁰.

Firește, adăugăm existența unor titluri fundamentale din cultura franceză preiluministă și iluministă (Bossuet, Condillac, Diderot, Dumas tatăl, Fénelon, Fleury, Hélyvétius, Marmontel, Molière, Montesquieu, Rousseau, Voltaire etc.) în preajma unor intelectuali români din epocă, formați în școlile Blajului ori activi în cadrul lor instituțional (Petru Pavel Aron, Ioan Antonelli, Ioan Corneli, Ion Budai-Deleanu, Gherontie și Iosif Cotore, Ioan Giurgiu Patachi, Alexandru Fiscuti, Ioan Lemeni, Grigore Maior, Grigore Maior jr., Petru Maior, Daniel Marginai, Inochentie Micu-Klein, Samuil Micu, Leonte Moschonas, Vasilie Popp, Aron Pumnu, Samuil Vulcan, Ladislau Vajda ș. a.)¹¹. De fapt,

9 Biblioteca Academiei Române Filiala Cluj, ms. lat. 435; Iacob Mârza, *Das Schulzentrum Blasendorf, der Kern einer rumänischen Bibliothek in der Aufklärung*, în *Les bibliothèques centrales et la construction des identités collectives*. Edité par Frédéric Barbier et István Monok, Leipzig, Leipziger Universitätsverlag, 2005, p. 155-161.

10 Vezi Iacob Mârza, *Das Schulzentrum Blasendorf, der Kern einer rumänischen Bibliothek in der Aufklärung*, p. 160.

11 Pompiliu Teodor, *Échos jansénistes et gallicans dans la culture roumaine*, în *Synthesis*, IV, 1977, p. 165-176; Iacob Mârza, *Enlightenment Books in Romanian Libraries in Transylvania from the middle of the 18th Century to the first Decade of the 19th*, în *Enlightenment and Romanian Society*. Edited by Pompiliu Teodor, Cluj-Napoca, „Dacia”, 1980, pp. 55-67; idem, *Horizon livresque des Lumières dans les bibliothèques roumaines de Transylvanie depuis le milieu du 18e siècle jusqu'aux premières décennies du 19e*, în *Transactions of the Sixth International Congress on the Enlightenment*, Brussels, July 1983, The Voltaire Foundation, At the Taylor Institution, Oxford, 1983, pp. 251-252.

Asupra prezenței cărții franceze în apropierea unor cărturari ai Blajului, cf.: Magdalena Tampa, *Contribuții la istoria preiluminismului în Transilvania: despre biblioteca lui Ioan Giurgiu Patachi*, în *Biblioteca și cercetarea*, X, 1986, p. 299-303; idem, *Din nou despre începuturile bibliotecii de la Blaj. Cărți și posesori: Grigore Maior*, în *Biblioteca și cercetarea*, V, 1981, p. 93-105; Ioan Chindriș, *Biblioteca lui Inochentie Micu-Klein*, în idem, *Cultură și societate în contextul Școlii Ardelene*, Cluj-Napoca, „Cartimpex”, 2001, pp. 45-76; Traian Bălan, *Data morții lui Ion Budai-Deleanu*, II, în *Făt Frumos*, IX, 4, 1934, p. 82-86; Mihai Mitu, *Biblioteca lui Ioan Budai-Deleanu*, în idem, *Oameni și fapte din secolul al XVIII-lea românesc*, București, „Atos”, 1999, p. 5-27, 163-172; *Catalogul bibliotecii lui Petru Maior*, în Petru Maior, *Scripta minora. Ars literaria. Animadversiones. Epistolarium. Ultima*. Ediție îngrijită de Ioan Chindriș, București, „Viitorul Românesc”, 1997, p. 340-355; V. Maxim, *Biblioteca lui Samuil Vulcan și cititorii săi*, în *Biblioteca și școala. Simpozion 28-29 martie 1976*, Oradea, 1976, p. 205-228; Iacob Mârza, *O bibliotecă particulară românească în 1824*, în *Biblioteca și cercetarea*, XV, p. 78-89; idem, *Catalogul cărților lui Ioan Lemeni din 1826*, în *Biblioteca Centrală Universitară „Mihai Eminescu” Iași. Lucrările Simpozionului de Biblioteconomie din 27-29 octombrie 1977*, Iași, 1978, p. 488-492; idem, *Contribuții la istoria culturii transilvănene în primele decenii ale secolului al XIX-lea*, în *Revista de istorie*, 32, 3, 1979, p. 523-534; idem, *Cinci liste cu cărți de la Nicolae Pauleti (1839-1842)*, în *Apulum*, XXIV, 1987, pp. 269-282; idem, *Din cărțile unui intelectual blăjean: preotul Ioan Olteanu (1804-1875)*, în *Biblioteca și cercetarea*, XVIII, 1994, p. 48-53; Constantin Mălinaș, *Contribuții la istoria iluminismului românesc din Transilvania Ioan Corneli (1762-1848)*, Oradea, 2003, p. 298-313; Eva Mârza, Iacob Mârza, *Iluminism și romantism la Vasilie Popp (O listă cu cărți din 1842)*, în *Cultură și societate în epoca modernă*. Îngrijit de Nicolae Boșcan, Nicolae Edroiu, Aurel Răduțiu, Cluj Napoca, „Dacia”, 1990, pp. 224-230; Iacob Mârza, *Cărți de la polihistorul Vasile Popp. Un document din 1842*, în *Emlékkönyv a Teleki Téka alapításának 200. évfordulójára 1802-2002*. Szerkesztette: dr. Deé Nagy Anikó, Sebestyén – Spielman Mihály, Vakarcs Szilárd, Marosvásarhely, „Mentor”, 2002, pp. 444-449; Eva Mârza, Iacob Mârza, *Biblioteca profesorului Ioan Antonelli (1827-1888). Investigații preliminare*, în *Biserica, Societate, Identitate. In honorem Nicolae Boșcan*, Cluj-Napoca, „PUC”, 2007, p. 539-545.

o parte din acești erudiți va folosi, la timpul potrivit, multe „libri gallici” ale perioadei în diferite scrieri. Tot aici, amintim prezența unei cantități însemnate de carte franceză de orientare enciclopedică, reprezentativă pentru Iluminism și Romantism, într-o bibliotecă privată de talia aceleia a lui Timotei Cipariu¹², care împrumta cărți franțuzești, în Vormärz, din biblioteca particulară a Contelui Samuel Teleki din Târgu Mureș¹³.

Contactul unor studioși români din această perioadă cu limba și literatura franceză s-a petrecut atunci când au audiat cursurile unor școli superioare din Transilvania, din Imperiu ori de la Roma. Mulți dintre ei, între care amintim pe Petru Pavel Aron, Ion Budai-Deleanu, Gherontie Cotore, Ioan Giurgiu-Pataki, Grigore Maior, Petru Maior, Inochentie Micu-Klein, Samuil Micu, Gheorghe Șincai, Samuil Vulcan ș. a., au studiat, la un moment dat, la școli superioare din Roma, Viena, Trnava, Trenčín, Lemberg, Buda etc., în astfel de „spații formative” ei familiarizându-se, în mod firesc, și cu elemente de limbă și literatură franceză¹⁴. Se susține, de pildă, că viitorul Episcop de la Blaj, Petru Pavel Aaron ar fi studiat, chiar în familie, cu un profesor francez, numit Hojard¹⁵.

Un segment din manifestări ale francofoniei la intelectuali români formați în școlile Blajului, activi în cadrul instituțional de aici ori pe cuprinsul Marelui Principat al Transilvaniei, nu poate să ocolească rolul ideilor franceze în lupta pentru emanciparea și renovare culturală și politică a românilor ardeleni. Din acest punct de vedere, se impune elocventul caz al Episcopului greco-catolic Inochentie Micu-Klein (1700-1768). În lupta politico-națională, pentru câștigarea de drepturi pe seama românilor ardeleni, curajosul vlădică a făcut apel, nu o dată, după cum dovedesc mai

12 Cf. Jakó Zsigmond, *Bibliofilia lui Cipariu*, în *Anuarul Institutului de Istorie*, Cluj, X, 1967, p. 129-171; idem, *Biblioteca lui Timotei Cipariu înainte de 1848 și soarta ei în timpul Revoluției*, în *Studia bibliologica*, III/I, 1969, p. 205-217; idem, *Istoricul bibliotecii lui Timotei Cipariu*, în idem, *Philobiblon transilvan*. Cu o introducere de Prof. Dr. Virgil Cândea, București, „Kriterion”, 1971, pp. 310-361; Sidonia Puiu, Dora Daisa, *Biblioteca lui Timotei Cipariu. Catalog*. Vol. I-V, Cluj-Napoca, Biblioteca Filialei Cluj-Napoca a Academiei Române, 1990-1999, 1258 p.

13 Andrei Radu, *op. cit.*, p. 20.

14 Andrei Radu, *op. cit.*, passim; Gheorghe Lascu, *op. cit.*, passim; Iacob Mârza, *Kultúrne styky sedmohradských Rumunov so Slovenskom v druhej polovici 18. a na začiatku 19. storočia*, în *Historický časopis*, Bratislava, 31, 6, 1983, p. 912-926; idem, *Interferențe culturale între Transilvania și Slovacia (mijlocul secolului al XVIII-lea – primele decenii ale secolului al XIX-lea)*, în *Revista de istorie*, 38, 3, 1985, p. 277-283. Cf., mai nou, Laura Stanciu, *Trnava spațiu formativ al elitei române ardeleni în secolul al XVIII-lea*, în *Annales Universitatis Apulensis Series Historica. Număr special*, 2009, p. 101-112; eadem, *Iluminismul central european. Școala ardeleană (1700-1825)*, Cluj-Napoca, „Mega”, 2010, p. 31-145 (III. Partea întâi. Spațiile formative al Școlii Ardelene).

15 Mihail Strajanu, *Începutul Renașterii naționale prin școli sau despre Episcopul Petru Pavel Aron*, Craiova, Tip. Naț., 1891, p. 9, apud Andrei Radu, *op. cit.*, p. 27.

multe memorii și petiții¹⁶, la generoasele principii ale dreptului natural, latinității limbii și romanității poporului român facilitate ori inspirate și de ideile culturii și filosofiei franceze¹⁷, cu care a putut lua contact, încă din epoca studiilor, în Slovacia, la Trenčín ori la Trnava, fără să omitem repetatele stagii vieneze ori anii chinuitoari ai exilului de la Roma.

Totodată, unul din cărturarii generației sale, profesorul și prepozitul consistorial de la Blaj Gherontie Cotore (1720-?), cu temeinice studii în Slovacia, a alcătuit la Trnava, în anul 1746, două lucrări fundamentale pentru profilul iluminismului la românii ardeleni, *Despre articulusurile ceale de price*, respectiv *Istoria despre schismăția greșilor*. Texte esențiale pentru Biserica Greco-Catolică din Transilvania Luminilor, într-o etapă în care încerca să-și găsească propria-i identitate, pe firul argumentativ al fundamentării Unirii cu Biserica Romei - insisând asupra necesității revenirii la originile creștinismului latin, din perspectiva binomului *Biserică romană – origine latină* -, cărțile lui Gherontie Cotore conțin idei îndrăznețe pentru epoca respectivă, animate de mesajul scrierilor lui Montesquieu, Rousseau și Voltaire, vis-à-vis de nevoia educației poporului obidit, căruia trebuia să i se insuflă sentimentul demnității și al încrederii în valorile culturii și educației¹⁸, autorul nefiind străin de ideile Luminilor franceze, pe care le-a putut cunoaște la Trnava, Viena și Roma.

Mai mulți istorici reprezentativi ai veacului Luminilor la românii ardeleni apelează și la „experiența franceză”, atunci când își redactează o parte din lucrările lor, multe din ideile fundamentale ale culturii și filosofiei franceze regăsindu-se, direct ori indirect, în paginile textelor lor. Un caz concludent îl reprezintă Samuil Micu (1745-1806), format și sub influența ideilor lui Jacques B. Bossuet, Charles du Fresne Du Cange și, mai ales, Claude Fleury. Mai precis, Samuil Micu va traduce din opera eruditului teolog și istoric al Bisericii *Istoria eclesiastică sau besericească a lui Claudie Fleuri* (inclusiv textul cu valențe metodologice *Cuvânt înainte al scriitorului*

16 Cf. Andrei Radu, *op. cit.*, p. 25. Vezi mai ales: Francisc Pall, *Ein siebenbürgischer Bischof im römischen Exil: Inochentie Micu-Klein (1745-1768)*. Studien und unveröffentliche Dokumente, Köln/Weimar, Wien, Bohlau Verlag, 1991; idem, *Inochentie Micu-Klein. Exilul la Roma 1745-178*. Studiul *Exilul lui Inochentie Micu-Klein la Roma (1745-1768)*, selecția și transcrierea documentelor, aparat critic de Fr. Pall. Cuvânt înainte de ÎPS Lucian Mureșan. Prefață de Pompiliu Teodor, Membru corespondent al Academiei Române. Ediție îngrijită și indice de Ladislau Gyémánt, I-II/1-2, Cluj-Napoca, „C. S. T.”, 1997. 17 Gh. Lascu, *op. cit.*, p. 197.

18 Gherontie Cotore, *Despre articulusurile ceale de price, Sămbăta Mare – 1746*. Prefață: Iacob Mârza. Glosar, notă asupra ediției: Mihai Alin Gherman. Transcrierea textului, note: Ioan Gabor. Ediție îngrijită, cuvânt introductiv, rezumat, bibliografie selectivă, indici: Laura Stanciu, Alba Iulia, 2000; idem, *Istoria despre schismăția greșilor Trnavia, 1746*. Ediție de Ioan Gabor și Alin-Mihai Gherman. Note și studiu filologic de Alin-Mihai Gherman. Studiu introductiv, bibliografie selectivă, indici Laura Stanciu. Studiu teologic (Rezumat) Ernst Christoph Suttner. Prefață Iacob Mârza, Cluj-Napoca, „Argonaut”, 2006.

despre istoria besericească), respectiv *Istorie bisericească pe scurt*¹⁹. Totodată, se susține ca *Aufklärer*-ul român a tradus, în 1782, romanul *Bélisarie* de Marmontel, dar și din Fénelon, *Les aventures de Télémaque*²⁰.

Istoricul Gheorghe Șincai (1754-1816)²¹ apelează și la cultura și civilizația francezilor, atunci când redactează o lucrare de răspândire a cunoștințelor naturii în rândul poporului²², unde amintește de „plongeur”-ul lui René Descartes, aerostatele cu aer cald ale fraților Joseph et Etienne de Montgolfier (prezentate publicului francez, în anul 1783) etc. În același timp, eruditul istoric, care alcătuiește, în anul 1804, o odă în cinstea lui Napoleon Bonaparte²³, expediată Ambasadorului Franței la Viena, textul fiind intitulat *Poema de Bonaparte*, citează în mod frecvent autori reprezentativi pentru spațiul cultural, filosofic și istoric al Franței, cu precădere din epoca Luminilor, în *Hronica românilor și a mai multor neamuri*, inclusiv în manuscrisele care au precedat-o (*Notata ex varibus authoribus [...] și Rerum spectantium universam gentem Daco-Romanorum seu Valachi [...]*): Du Cange, Fleury, Mabillon, Millot, de Montfaucon, Montesquieu, Rousseau, Voltaire²⁴ ș. a.

În acest context trebuie să-l amintim și pe preotul și istoricul Petru Maior (1761-1821)²⁵, care apelează – nu o dată – și la surse galice în alcătuirea lucrărilor sale. Parțial, astfel de izvoare sunt înregistrate și de biblioteca particulară. Ne gândim, în acest sens, la cărți de Antoine, Arnauld, Bayle, Bossuet, Calmet, Dupin, Fénelon, Fleury, Labre, Malebranche, Millot, Montesquieu, Montfaucon, Pascal, Quesnel, Voltaire²⁶ ș. a., ale căror idei despre biserică, religie, libertate, critica despotismului etc. i-au putut marca scrisul istoric. Mai mult decât atât, autorul *Istoriei pentru începutul românilor în Dacia*, Buda, 1812 a tradus, după o variantă italiană, des citita lucrare a lui Fénelon, *Întâmplările lui Telemach*, Pesta, 1818²⁷, ale cărei încărcături educative nu i-au putut fi străine lui Petru Maior.

19 Pompiliu Teodor, *Sub semnul Luminilor Samuil Micu*, Cluj-Napoca, „PUC”, 2000.

20 Andrei Radu, *op. cit.*, p. 41, 110.

21 Ana-Maria Roman-Negoi, *Recuperarea unui destin Gheorghe Șincai, Hronica românilor*. Prefață Eva Mârza, Cluj-Napoca, „Argonaut”, 2009. Cf. și comentariul lui Andrei Radu, *op. cit.*, p. 28.

22 Cf. Gheorghe Șincai, *Învățătură firească spre surparea superstiției norodului*. Studiu introductiv și ediție critică de Dumitru Ghișe și Pompiliu Teodor, Bucureștie, Edit. Șt., 1964.

23 Vezi Iacob Mârza, *Mihail Tertina (1750-1808), un iluminist slovac la Oradea*, în *Biblioteca și cercetarea*, XVIII, 1989, p. 79-91.

24 Ana-Maria Roman-Negoi, *Recuperarea unui destin Gheorghe Șincai, Hronica românilor*, passim.

25 Laura Stanciu, *Biografia unei atitudini: Petru Maior (1760-1821)*. Prefață: Iacob Mârza, Cluj-Napoca, „Risoprint”, 2003.

26 *Ibidem*, passim. Vezi, totodată, *Catalogul bibliotecii lui Petru Maior*, în Petru Maior, *Scripta minora. Ars literaria. Animadversiones. Epistolarium. Ultima*, p. 340-355.

27 Andrei Radu, *op. cit.*, p. 43-44.

Polihistorul Ion Budai-Deleanu (1760-1820)²⁸, reprezentant al ultimei generații din cadrul Școlii Ardelene, dovedește prin multe din lucrările sale, din sfera istoriei, literaturii etc., că era la curent cu câteva din ideile fundamentale ale culturii și ideologiei iluministe franceze, cu care a putut lua contact încă din epoca studiilor la Viena ori în cadrul activității de la Lemberg²⁹. O cercetare atentă a unui *Apendice*³⁰, *Despre <Uniunea celor trei națiuni> și <Approbatăe Constitutiones> ale Transilvaniei* ar fi de natură să ne pună în legătură cu influențe din gândirea social-politică a lui Montesquieu. *Aufklärer*-ul, care folosește, nu o dată, în scrieri neologisme franceze, a redactat o fermecătoare poemă eroi-comic, *Țiganiada*, care l-a impus definitiv în istoria literară națională. Conținutul de idei al poemei, cu trimiteri directe la realități social-politice ale Transilvaniei la cumpăna veacurilor XVIII-XIX, unde se discută și destul de multe chestiuni de politică, trădează indiscutabile influențe din gândirea franceză a vremii, cu trimiteri indiscutabile la texte din Voltaire, Montesquieu, Rousseau etc. O evaluare a opiniilor unor eroi din poemă (Baroreu, Slobozan, Janalău ș. a.) surprinde, relativ facil, mai ales în Cântecul X, ecouri ale ideilor de dreptate, libertate, egalitate, opinii despre formele de guvernământ (republică, aristocrație, monarhie) ori cu privire la legislație, cu indicii la opiniile unui Danton, Robespierre, Saint-Just³¹ etc. De altfel, o cercetare, chiar sumară a sursologiei la principala lucrare istorică, datorată lui I. Budai Deleanu, *De originibus populorum Transylvaniae commentationuncula cum observationibus historico-criticis*, ne va pune în contact cu nume reprezentative ale gândirii franceze din epocă: Buffon, Montesquieu, Rousseau, Voltaire³² etc., epopeea ultimului gânditor, *La Pucelle* fiind un model pentru polihistorul român.

Lui Ion Budai-Deleanu i se atribuie și textul unui memoriu³³, redactat în anul 1804, în plină perioada postiosefină, când lupta politică a românilor ardeleni pentru drepturi național-politice înregistrează o altă turnură, manifestându-se în sfere mai pragmatice, cum ar fi agricultura și cultura. Argumentele aduse în favoarea solicitărilor românilor ardeleni trimit, între altele, și la orizontul unor soldați, întorși de pe câmpul de luptă unde s-au confruntat cu francezii: „Dară dinpotrivă să crezi Împărăția Ta că Țara (care mai cu samă stă din Neamul rumânesc) plânge și geme de asupritele pe ei

28 Larisa-Elena Matei (Fârtat), *Coordonate ale discursului istoric la Ion Budai-Deleanu: De originibus populorum Transylvaniae*. Conducător științific: Prof. Univ. Dr. Iacob Mârza, Universitatea „1 Decembrie 1918” Facultatea de Istorie și Filologie, Alba Iulia, 2009, 247 p.

29 Andrei Radu, *op. cit.*, p. 33-40, 111, 114.

30 Ion Budai-Deleanu, *De originibus populorum Transylvaniae – Originea popoarelor din Transilvania*. Ediție de Ladislau Gyémánt, cu o introducere de Ștefan Pascu și Ladislau Gyémánt. Note și traducere de Ladislau Gyémánt, Vol. I, București, Edit. Enc., 1991, p. 306-336.

31 Andrei Radu, *op. cit.*, p. 44-46, 111, 113.

32 Ion Budai-Deleanu, *De originibus populorum Transylvaniae – Originea popoarelor din Transilvania*. Vol. I-II, *passim*.

33 D. Prodan, *Încă un Supplex Libellus românesc 1804*, Cluj, „Dacia”, 1970.

greetăți și nedreptați. Ostașii care au venit din prinsoara franțozului (sau frâncului) multă descoperire au făcut fraților săi și Neamurilor sale despre starea Țării Frâncești, de unde să culege a crede că de nu să va face îndreptare și ușurare acestui Neam asuprit, cu <a>nevoie să va țânea, fără pericol, îndelung supt jugul greutăților în care să află. Pentru că gretatea Norodului niciodată nu vestește bucurie”³⁴.

Surprinzătoare este, pe firul interesului pentru anumite evenimente din istoria Franței revoluționare, atitudinea preotului din Cergăul Mare (județul Alba de Jos) și istoricului Ioan Monorai (1756-1836)³⁵, în lucrarea *Scurtă Cunoștință a Lucrurilor Dachiei și mai ales ale Ardealului și ale altor mișcări care în zilele ceste mai de curând se întâmplară în Europa* (1820). Câteva din constatările lui Ioan Monorai, cuprinse în cartea a V-a, pledează pentru ecoul Marii Revoluții Franceze și a războaielor napoleoniene printre intelectualii români ai vremii, autorul propunând o legătură între evenimentele din Franța și cele ce ar urma să se petreacă în Transilvania: „[...] și de alte multe nevoi care era în Țară, nu mi le închipuesc almintrelea aceastea, fără ca când ar fi fost aceastea revoluții tocma aici în Ardeal, care de la începutul revoluțiilor acestora abia când și când a avea prilej de a mai răsufila câte o țiră”³⁶.

Interesul cărturarilor blăjeni față de cultura, filosofia și politica franceză din veacul Luminilor înregistrează, după cum vom proba, la îndemâna unui anumit strat istoriografic, diferite forme de manifestare, și în *Vormärz*, „experiența galică” împlinind, cel puțin în câteva cazuri, destinul spiritual al unor foști profesori de la școlile Blajului. Din generația liberală (romantică) de intelectuali (profesori, elevi ș. a.), existentă și activă în cadrul instituțional al școlilor marcată de filosofia kantiană, mai ales în *Vormärz*, care a pregătit teoretic și practic Revoluția de la 1848-1849 din Transilvania, se impune atenției cercetării profesorul Ioan Rusu (1811-1843), care a predat cronologia, geografia și istoria universală³⁷, autorul unui încântător manual, *Icoana pământului sau Carte de Geografie*, I-III, Blaj, 1842-1843. Acest manual, care face parte din literatura didactică românească, poate fi considerat, până la un punct al demonstrației științifice,

34 *Ibidem*, p. 81. Ladislau Gyémánt, *Ecouri ale Revoluției franceze în Transilvania*, în *Crisia*, XVIII, 1988, p. 175.

35 *Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900*, București, Edit. Acad., 1979, p. 586; Ed. I. Găvănescu, *Ioan Monorai. Un istoric ardelean necunoscut*, Arad, „Concordia”, 1938; idem, *Ioan Monorai și opera sa istorică*, în *Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice*, Seria a III-a, Tom XXI, 1939, p. 465-477. Vezi, mai nou: Larisa Matei, *Discurs istoric și sursologie la Ioan Monorai (1756-1836)*, în *Annales Universitatis Apulensis Series Historica*, 8, 2004, pp. 113-117.

36 Ladislau Gyémánt, în *Crisia*, XVIII, 1988, p. 174.

37 Vezi *Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900*, p. 763; Iacob Mârza, *Politique et culture en Transylvanie dans „Vormärz”: le cas du professeur Ioan Rusu*, în *Cultură politică și politici culturale în România modernă*. Culegere de studii editată de Alexandru Zub și Adrian Cioflâncă cu ocazia celui de-al XX-lea Congres Internațional de Științe Istorice Sydney 2005, Iași, Edit. Univ., 2005, p. 67-81, n. 6.

un „vector de imagine” al culturii, societății, geografiei și istoriei Franței la românii ardeleni³⁸, cu câțiva ani înainte izbucnirea Revoluției de la 1848-1849. Cine va răsfoi paginile consacrate Franței³⁹ va putea întâlni observații și păreri de bun simț în ceea ce privește: cadrul general al țării; frumusețile naturale ale Franței; orizontul cultural al poporului; nivelul scăzut al educației în unele medii sociale; calitățile fizice și morale ale locuitorilor țării; vitejia soldaților francezi; dualitatea oamenilor; frumusețea femeilor; descrierea Parisului; opinii despre „literatura francească”⁴⁰ etc.

Interesul aceluiași dascăl de la Blaj față de cultura și civilizația franceză s-a manifestat, în epocă, și prin efectuarea unor traduceri din texte franceze, dovedind, o dată în plus, izvoarele orientării romantice ale lui Ioan Rusu, sincer admirator al învingătorului de la Arcole și Austerlitz. Reprezentative sunt, în acest sens, articolul atribuit lui cu titlul *Bonaparte Napoleon*, din *Foaia literară*, 8-13, 1838, respectiv traducerea *Insula Sfintei Elene și mormântul lui Napoleon*, apărută în *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, I, 10, 1838; practic este o relatare a vizitei unui admirator la mormântul Împăratului. Sunt dovezi ale unor reacții postnapoleoniene în Transilvania deceniului 4, înainte de Revoluție.

Un alt profesor de la Blaj, Iosif Many (1816-1851)⁴¹, se remarcă printr-un atașament cultural aparte față de literatura franceză, din care a tradus ori a prelucrat câteva texte, folosindu-și cunoștințele de limbi străine (maghiara, germana, franceza), primite în familie și la Colegiul reformat din Aiud. De pildă, el publică, în ziarul *Organul luminării*, editat din anul 1847, la Blaj, împreună cu Timotei Cipariu și Aron Pumnul, articole despre literatura franceză ori diferite traduceri, colaborările sale în aceeași sferă a culturii europene având loc și în *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, *Învățătorul poporului*⁴² etc. Încărcată de semnificații culturale și politice este talmăcirea din cartea ultramontanului Félicité de Lamennais (1782-1854), *Les paroles d'un croyant*, semnificativă pentru divorțului preotului de Biserică; a realizat mai multe echivalențe între 1843-1845, unele publicate în *Învățătorul poporului*, traducerea circulând în manuscris prin diferite medii culturale ale

38 Gh. Lascu, *op. cit.*, p. 46 sqv.

39 Ioan Rusu, *Icoana pământului sau Carte de Geografie*, I, Blaj, Tip. Semin., 1842, pp. 179-226.

40 Cf. *George Bariț și contemporanii săi*. Corespondență primită de la Nicolae Maniu, Grigore Mihali, Ioan Fekete-Negruțiu, Ioan Antonelli, Iosif Many și Ioan Rusu. Ediție de Ștefan Pascu, Iosif Pervain, Ioan Chindriș, Dumitru Suciuc, Mircea Popa și Gelu Neamțu, III, București, „Minerva”, 1976, p. 355, 360, 368, 370; George Em. Marica, *Foaie pentru minte, inimă și literatură*. Bibliografie analitică, cu un studiu monografic, București, Edit. pt. Lit., 1969, p. 420, 437, nr. 2918, 3073; Andrei Radu, *op. cit.*, p. 215.

41 *Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900*, p. 549-550.

Vezi, mai nou: Iacob Mârza, *Interesul profesorului blăjean Ioan Rusu (1811-1843) pentru cultura și istoria Franței*, în *Annales Universitatis Apulensis Series Historica*, 14/I, 2010, pp. 169-178.

42 *George Bariț și contemporanii săi*, III, p. 289, 294, 296, 300, 302-305, 308, 318, 326, 340, 342; Andrei Radu, *op. cit.*, p. 55, 59-60, 65, 111, 113, 115.

Transilvaniei⁴³, fiind interzisă de autoritățile politice și anatimizată de Papa Grigore XVI, care a considerat cartea periculoasă pentru religia catolică: „mică în volum, dar imensă în perversitate”⁴⁴. De altfel, Iosif Many a dovedit interes cultural, prin ceea ce a citit, prelucrat ori tradus, multe texte fiind tipărite în publicația lui George Barițiu din Brașov⁴⁵, al căror corespondent era, pentru Boileau, Chateaubriand, Fleury, Formey, St. Marc Girardin, Guizot, Lamartine, Malherbe, Murand de St. Romain, Pascal, Racine, La Rochefaucauld, Rousseau, Lemaître de Sacy, Strietz, Vaillant, Voltaire ș. a. Dialogul lui Iosif Many cu literatura franceză viza, în ultimă instanță, și pe baza unor lecturi din *Journal des Débats*: educarea cititorilor prin cultură, morală și religie; importanța spirituală a traducerilor și formarea unei conștiințe literare; considerații asupra câtorva literaturi apusene (cu privirea specială cea franceză); familiarizarea societății românești din Transilvania cu arealul ideilor europene ale Revoluției - de unde și semnificația politică a traducerii din *Istoria Girondinilor* de Lamartine sau *Testamentul lui Pierre Pithou* – etc.

Profesorul Aron Pumnul (1818-1866)⁴⁶, un alt admirator din Blaj al culturii și civilizației franceze, a avut câteva colaborări și pe această temă cu tovarășii săi de idealuri Iosif Many și Tipotei Cipariu, mai ales în momentul editării publicației *Învățătorul poporului*⁴⁷. Aici tipărește o serie de texte, în care abordează și secolul Luminilor pe plan european. De fapt, a intrat în conștiința lectorilor o scurtă caracterizare asupra dimensiunii personalității filosofului de la Ferney, expusă în amintita foaie blăjeană, în articolul *Viața națiunii române*: „Voltaire este patriarhul filosofilor și urzitorul ideilor de liberate, egalitate și frățietate care acum se întrupează între națiunile Europei”⁴⁸. Pornind de la exemplul oferit cu generozitate de cel care a scris *Eseu asupra moravurilor și spiritului națiunilor* (1756), Aron Pumnul propune cititorilor câteva incursiuni în istoria românilor ardeleni, pe firul evoluției sentimentului național, care nu i-a părăsit niciodată pe români. Lui Aron Pumnul i se atribuie și traducerea cărții lui Félix Colson, *De l'état présent et de l'avenir des Principautés de Moldavie et de Valachie*, Paris, 1839, manuscrisul pierzându-se în anii viforoși ai Revoluției⁴⁹.

43 Vezi I. Breazu, *Lamennais la Români din Transilvania în 1848*, în *Studii literare*, IV, 1948, pp. 176-197.

44 Idem, *Studii de literatură română și comparată*, II. Ediție îngrijită, postfață, bibliografie și indice de nume de Mircea Curticeanu, Cluj, „Dacia”, 1978, p. 122.

45 George Em. Marica, *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, p. 384, nr. 2534, p. 467, nr. 3383; Gh. Lascu, *op. cit.*, p. 56, 170. Cf. și nota 38, supra.

46 *Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900*, p. 715-717. Cf., mai ales Ilie Rad, *Aron Pumnul (1818-1866)*. Prefață de V. Fanache, Cluj-Napoca, „CST”, 2002.

47 Vezi Pompiliu Teodor, Gelu Neamțu, *Din istoria presei revoluționare românești: „Învățătorul poporului” (1848)*, în *Studii. Revista de istorie*, 21, 3, 1968, p. 435-448.

48 Andrei Radu, *op. cit.*, p. 9, 66-67.

49 *Ibidem*, p. 66.

Părintele filologiei românești, Timotei Cipariu (1805-1875)⁵⁰, lider de opinie culturală și politică între profesorii de la Blaj - înainte și după Revoluția de la 1848-1849⁵¹ - a dovedit interes constant față de cultura și literatura franceză, biblioteca personală fiind înzestrată și cu numeroase „libri gallici” (Blanc, Guizot, Lamennais, Michelet, Thiers ș. a., fără să lipsească texte reprezentative ale literaturii clasice și romantice)⁵². Poliglotul de la Blaj, cunoscut pentru preocupările sale filologice, era preocupat de procurarea cărții lui Jean Vaillant, profesor de limba franceză în școlile românești din capitale Munteniei, intitulat *Vocabular purtăreț rumânesc-franțozesc și franțozesc-rumânesc, urmat de un mic vocabular de omonime*, București, 1839, împrumutat lui său Iosif Many, după cum rezultă dintr-o scrisoarea către George Barițiu (aprilie 1845)⁵³. Încă din deceniul 3 al secolului al XIX-lea, dovedea interes pentru cultura și istoria francezilor. De altfel, în 1838, împrumută din Biblioteca personală a contelui Iosif Teleki cartea lui Jacques Pierre Brissot (1754-1793), ziarist și om politic, șef al Girondinilor, *A doua scrisoare a unui apărător al poporului către Împăratul Iosif II privitor la emigrație și în principal asupra revoltei valachilor*, în care discută despre Răscoala lui Horea (1784-1785), luând apărarea răsculaților⁵⁴. Câțiva ani mai târziu, în 1844, era preocupat de traducerea din „noul luceafăr romantic”, romancierul Eugène Sue (1804-1857), foiletoanele cu caracter social *Le juif errant* (1842-1843), în *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, VII, 36, 1844, VIII, 2-7, 1845 sau urmărind cu interes *Învățătorul poporului*, unde s-au publicat fragmente, cu titlul *O carte profetică pentru veacul nostru*, din Félicité de Lamennais, *Les paroles d'un croyant*, în traducerea lui Iosif Many, tot în *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, XI, 33-37, 52, 1848. În 1847 este publicat, în revista cipariană *Organul luminării*, un fragment, *Itinerarii: Vatican din Chateaubriand, Itinéraire de Paris à Jérusalem*⁵⁵.

Textele traduse ori prelucrate din literatura franceză de profesorul blăjean mărturisesc, în cele din urmă, înclinațiile sale culturale către literatura romantică europeană⁵⁶, în speță către cea franceză. În acest sens, trebuie să menționăm și mai multe conspecte ori notițe de lectură, rămase în manuscris, de pildă *Notițe lingvistice, Extrase*

50 *Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900*, p.183-185.

51 Constatări la Valeriu Nițu și Traian Vedinaș, *Timotei Cipariu. Arhetipuri ale permanenței românești*, Cluj-Napoca, „Dacia”, 1986; Mircea Popa, *Timotei Cipariu, ipostazele enciclopedismului*, București, „Minerva”, 1993.

52 Cf. nota 11, supra. Vezi și Andrei Radu, *op. cit.*, p. 60-61; *George Bariț și contemporanii săi*. Corespondența primită de la Constantin Papfalvi, Simion Mihai-Mihalescu, Timotei Cipariu și Alexandru Sterca Șuluțiu. Ediție de Ștefan Pascu, Iosif Pervain, Ioan Chindriș, Dumitru Suciuc și Ioan Buzași, IV, București, „Minerva”, 1978, p. 124, 144, 200, 204, 225, 235, 247, 264, 298, 302.

53 Andrei Radu, *op. cit.*, p. 59-60.

54 *Ibidem*, p. 30-31, 61.

55 *George Bariț și contemporanii săi*, IV, p. 165, 200, 204, 214, 225, 235, 264, 298.

56 A se consulta Paul Cornea, *Originile romantismului românesc. Spiritul public, mișcarea ideilor și literatura între 1780-1840*, București, „Cartea Românească”, 2008, *passim*.

din *Rabelais*, *Vocabular de cuvinte român-francez*, inclusiv un set de cântece lumeste, *Collection de chansons badines* (subintitulate *Chansons historiques françaises*)⁵⁷. În sfârșit, atașamentul lui Timotei Cipariu față de cultura și istoria modernă a Franței este dovedit, în primăvara anului 1848. Atunci aștepta, cu nerăbdare, informații despre evenimentele revoluționare din capitala Franței, după cum rezultă din scrisoare către George Barițiu (începutul lunii martie 1848): „[...] vezi ce grozăvii se tâmplară în Paris! Sunt cu nerăbdare, oare poșta proximă aduce-ne-va jurnale din Paris și ce s-a mai tâmplat? Mie mi se pare ca această tâmplare a scuturat din țâțâni toată starea Europei și de nu se va așeza Francia cu regele constituțional, poate să ajungem timpurile din 1793”⁵⁸.

Interesul istoricului, ziaristului și omului politic George Barițiu (1812-1893)⁵⁹ față de cultura și civilizația franceză, manifestat, nu o dată, în *Vormärz*, după ce părăsește Blajul (1836) și se stabilește în Brașov, se adaugă acelorași înclinații spirituale ale lui Ioan Rusu, Iosif Many, Aron Pumnul și Timotei Cipariu. De fapt, încă din perioada blăjeană a activității sale pot să dateze astfel de interese, mai ales că în „orașul școlilor” erau și alți pasionați de astfel de domenii culturale. Este cazul, bunăoară, al profesorului de filosofie Iosif Papp (1812-1845) de la Liceul episcopal, cu studii doctorale la Viena⁶⁰. Acel „[...] jeune homme plein de coeur et d’intelligence” i-a atras atenția călătorului francez Augustin de Gerando, în deceniul 5 al secolului al XIX-lea când a vizitat Blajul⁶¹, prin faptul că însoțitorul său vorbea franceza, italiana, latina, maghiara, româna și chiar turca⁶².

Revenind, de fapt, la George Barițiu, precizăm că și în cazul său, după cum am observat și la Timotei Cipariu, s-a observat un interes special, chiar dacă gradat, față de cultura și civilizația franceză. I-a admirat, indiscutabil, pe Voltaire, Rousseau și Montesquieu, considerându-i genii ale veacului Luminilor⁶³, chiar dacă a avut o atitudine rezervată, inițial, față de moștenirea culturală franceză. Ne gândim la opinia

57 Andrei Radu, *op. cit.*, p. 60; Gh. Lascu, *op. cit.*, p. 55-56, 106, 170.

58 *George Bariț și contemporanii săi*, IV, p. 298.

59 *Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900*, p. 76-79; Vasile Netea, *George Barițiu. Viața și activitatea sa*, București, Edit. Șt., 1964; Coralia Telea, *Interférences franco-roumaines chez George Barițiu*. Préface: Iacob Mârza, Iași, „Stef”, 2009.

60 Cf. Iacob Mârza, *Cultură, religie și destin la Blaj, în Vormärz: profesorul Iosif Pop (1812-1845), în Spiritualitate transilvană și istorie europeană*. Editori Iacob Mârza & Ana Dumitran, Alba Iulia, 1999, p. 463-468; idem, *Identitate și alteritate la Blaj în „Vormärz”: cazul școlilor, în Identitate și alteritate 3 – Studii de istorie politică și culturală – Omagiu Profesorului Liviu Maior*. Editori: Nicolae Bocșan, Sorin Mitu, Toader Nicoară, Cluj-Napoca, „P. U. C.”, 2002, p. 379-386..

61 Augustin de Gerando, *La Transylvanie et ses Habitants*, II, Paris, 1845, p. 217-218.

62 *George Bariț și contemporanii săi*, IV, p. 251; Iacob Mârza, *Identité et altérité à Blaj sous le „Vormärz”: le cas des écoles*, în *Cahiers de l’Echinox Journal. Volume 10. Les imaginaires européens*, Cluj, „Dacia”, 2006, p. 286-293.

63 Andrei Radu, *op. cit.*, p. 55.

conservatoare asupra „spurcăciunilor” lui Honoré de Balzac⁶⁴, pe care o putem raporta la particularitățile educației primite, chiar în școlile din Blaj ori de la Cluj, dar și ca o reflexie a relațiilor tensionate între Austria și Franța. Însă, convingătoare ne apar însemnările asupra literaturii franceze, în textul *Scritorii clasici*, publicat în *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, II, 5, 1839, p. 38-39. Aici discută despre „epoha de aur” a clasicității franceze, elogiind meritele Cardinalului Richelieu, a împăraților Ludovic al XIII-lea și Ludovic al XIV-lea⁶⁵, enumerând numele unor învățați care au contribuit prin scrierile lor ca franceză să devină „limba lumii”: Corneille, Racine, La Fontaine, Voltaire, Rousseau („Heraclitul veacului său”), Montesquieu („nemuritorul autor al cărții *L'esprit des lois*”), Diderot, D'Alembert, Helvetius, Chénier, Chateaubriand, Madame de Staël, Lamartine, Hugo⁶⁶ ș. a.

Nu o dată, George Barițiu s-a preocupat de chestiunea traducerilor, după cum reiese dintr-un articol programatic, *Traducere*, apărut în *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, I, 1, 1838, p. 4-7. De fapt, opiniile expuse aici despre „măiestria traducerii”, „model din franțozește”⁶⁷ etc., aplicate și în practică, le putem observa în fragmentele traduse, în mod frecvent, și din literatura franceză. Nu o dată, eruditul care a scris *Părți alese din istoria Transilvaniei. Pre două sute de ani în urmă*, I-III, Sibiu, 1889-1891, admirator al lui Napolen Bonaparte, a oferit cititorilor români echivalențe, în deceniul 4 al secolului al XIX-lea, din: Chamfort, Chaulieu, Corneille, Fénelon, Honorie, Hugo, La Fonaine, La Rochefoucauld, Montesquieu, Jean-Paul, Racine, Rousseau⁶⁸ ș. a.

Investigații relativ recente asupra gazetelor barițiene au demonstrat⁶⁹, indiscutabil, ecouri franceze în *Foaie pentru minte, inimă și literatură* dar și în *Gazeta de Transilvania*, concretizate prin prezența Franței și a francezilor în paginile cunoscutelor periodice. De altfel, problematica poate fi sistematizată în: bibliografie (biblioteci și tipografii; considerații culturale); presă; filosofie, psihologie, morală; probleme socio-politice; politică externă; învățământ, educație, instrucție; filologie, lingvistică (poezie, proză, teatru, istoria literaturii, teorie și critică literară); istorie, științe⁷⁰. În raport direct cu o astfel de problematica, bogată și vastă, care mărturisește indiscutabil ecouri franco-române, ne atrag atenția captivantele foiletoane cu portretul lui *Napoleon Bonaparte*, publicate în *Foaie literară*, 8-11, 13, 1838, p. 59-61, 67-69, 76-

64 *Ibidem*, p. 53.

65 George Barițiu, *Articole literare*, București, „ESPLA”, 1959, p. 37-38.

66 *Ibidem*.

67 *Ibidem*, p. 23-29.

68 Andrei Radu, *op. cit.*, p. 86, 108, 112, 184. Elogiul lecturii, fără să lipsească „considerații sociologice” asupra interesului românilor pentru lectură în textul *Cărți, cititori*, din *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, VI, 51, 1843, p. 404-408. Vezi George Barițiu, *Articole literare*, p. 52-64.

69 Coralia Telea, *Interférences franco-roumaines chez George Barițiu*, passim.

70 *Ibidem*, p. 37-68, 76-120.

77, 81-86, 90-92, 97-100. Astfel de foiletoane dovedesc, încă o dată, interesul și pasiunea lui George Barițiu pentru istoria Franței⁷¹, situație reflectată și de textul consacrat lui Richelieu, în *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, III, 5, 1840, p. 33-36 și lui Victor Hugo⁷², din aceeași revistă, IV, 4, 1841, p. 31.

De altfel, imaginea Franței la românii ardeleni în *Vormärz* câștigă în densitate și diversitate⁷³, la o eventuală parcurgere a mai multor numere din *Gazeta de Transilvania* (1838-1847)⁷⁴, unele din informații fiind prelucrate ori traduse după reviste și ziare franțuzești care circulau în Transilvania, în *Vormärz*. Între acestea menționăm: *Constitutionnel, Courier Français, Globe, Journal des Débats, Moniteur de Paris, National, La Presse, Revue de deux mondes, Revue du Progrès, Temps*⁷⁵ etc. În fond, informațiile difuzate de foile barițiene în diferite medii Transilvania, care vizau diferite coordonate din viața socială, politică și culturală a Franței înainte de Revoluția de la 1848-1849, mărturisesc puterea modelului francez și a semnificației francofoniei printre românii ardeleni, care se pregăteau de Revoluție.

Cercetările de față, vizând diferite ipostaze ale manifestărilor francofoniei în Transilvania, la intelectualii Blajului, în epoca Luminilor și în *Vormärz* le-am conceput, pe parcursul unui „voyage livresque”, ca niște *praeliminaria*, la îndemâna unui anumit strat istoriografic, care ar putea fi îmbogățit și nuanțat valorizat în viitor, în scopul completării diferitelor fațete ale imaginii Franței printre românii ardeleni⁷⁶. Un astfel de fenomen cultural, la care au subscriș și cărturarii Blajului, formații în școlile de acolo ori activi în cadrul instituțional oferit de așezămintele românești, bisericești și educative din „Mica Romă”, trebuie să-l raportăm la efortul difuzării ideii de latinitate a limbii și de romanitate a poporului român. Elocvent este, din acest punct de vedere, discursul istoric ori filologic al reprezentanților Școlii Ardelene (Gherontie Cotore, Samuil Micu, Gheorghe Șincai, Petru Maior, Ion Budai-Deleanu ș. a.), dintre care unii au dovedit înțelegere – dacă nu chiar atașament – față de valorile culturii și civilizației franceze, respectiv pentru ideile cardinale ale Marii Revoluții Franceze⁷⁷, *libertate, egalitate*,

71 *Ibidem*, p. 128-147.

72 *Ibidem*, p. 160-164, 173. Vezi și Iacob Mârza, *Segment de culture française moderne chez les Roumains de Transylvanie: informations sur Victor Hugo dans „Foaie pentru mine, inimă și literatură”*, în *Annales Universitatis Apulensis Philologica*, 4, 2003, p. 9-15.

73 Un stadiu al investigației la Daniel Sularea, *Aspecte ale imaginii Franței la românii ardeleni la jumătatea secolului XIX*, în *Viață privată, mentalități colective și imaginar social în Transilvania*. Coordonatori: Sorin Mitu, Florin Gogâltan, Oradea-Cluj, 1995-1996, p. 261-267.

74 Coralia Telea, *Interférences franco-roumaines chez George Barițiu*, p. 195-257.

75 *Ibidem*.

76 Vezi credibile propuneri de cercetare și diferite pertinente sugestii culturale la Gh. Lascu, *op. cit.*, p. 195-204.

77 Ladislau Gyémánt, în *Crisia*, XVIII, 1988, pp. 173-183. Pentru exemplul Banatului cf. Nicolae Bocșan, Mihai Duma, Petru Bona, *Franța și Banatul 1789-1815*, Reșița, Edit. Muz., 1994.

fraternitate. Era o epocă în care „[...] toată Europa îi plecată spre răsufulare [...]”⁷⁸, după cum glăsuia un apel al ofițerilor și soldaților români cantonați în Tirol, mobilizați și de evenimentele politice și militare din Franța, semnat de capelanul militar Ioan Nemeș și de căpitanul Petru Meheși, adresat Episcopului din Oradea Ignatie Darabant, în 8 noiembrie 1797, rugându-l să acționeze de urgență la Curtea din Viena pentru „[...] răsufierea neamului nostru [...]”⁷⁹.

Procesul de pătrundere al culturii și civilizației franceze la românii ardeleni, care au îndeplinit un rol aparte - după cum s-a stabilit deja - în efortul modernizării Țărilor Române⁸⁰, înregistrează o nouă și semnificativă etapă în anii care au precedat Revoluția de la 1848-1849 din Transilvania. O parte din reprezentanții generației prerevoluționarilor și revoluționarilor români ardeleni (Ioan Rusu, Iosif Many, Aron Pumnul, Timotei Cipariu, Iosif Papp, George Barițiu ș. a.) a manifestat - după cum am menționat în paginile anterioare - un real interes pentru istoria și experiența politică a Franței din această epocă, a propos și de „mistica democrației” a lui Lamennais⁸¹. Prezența unor „libri gallici” apărute în deceniile care au precedat Revoluția europeană, lecturilor ori traducerile datorate unor foști elevi ori profesori ai Blajului în Vormärz din autori reprezentativi pentru istoria și literatura Franței prerevoluționare (Blanc, Chateaubriand, Colson, Guizot, Lamartine, Michelet, Sue, Thiers etc.) sunt tot atâtea mărturii, care pot fi completate ori diversificate prin viitoare investigații, ale francofoniei la românii ardeleni. Suntem, după opinia noastră, în fața unui fenomen spiritual, nelipsit de conotații politice europene⁸², din perspectiva trinomului *Aufklärung - Vormärz - Revolution*, care s-a manifestat - Este de domeniul evidenței! - sub cupola ideii cardinale de latinitate⁸³, demonstrată convingător de generațiile Școlii Ardelene și cultivată, dacă nu chiar folosită, din perspectiva politicii naționale la românii ardeleni, de intelectualii români liberali și romantici, în anii care au pregătit, teoretic și practic, Revoluția de la 1848-1849. În fond, stadiul cercetărilor de față, vizând diferite ipostaze ale manifestărilor francofoniei în Transilvania, la intelectualii Blajului, în epoca

78 Ladislav Gyémánt, *Mișcarea națională a românilor din Transilvania între anii 1790 și 1848*, București, Edit. Șt. și Enc., 1986, p. 122.

79 *Ibidem*.

80 Vezi Pompiliu Eliade, *Influența franceză asupra spiritului public în România*, passim; Sultana Craia, *Francophonie et francophilie en Roumanie*, passim; Rodica Lascu-Pop, *Interférences culturelles franco-roumaines (XVIII-e - XIX-e siècles)*, în *Francofonia*, Universidad de Cádiz, 3, 1994, pp. 87-97.

81 Ion Breazu, *Studii de literatură română și comparată*, II, p. 132.

82 Helmut Reinalter (Hrsg.), *Aufklärung - Vormärz - Revolution*. Jahrbuch der „Internationalen Forschungsstelle Demokratische Bewegungen in Mitteleuropa von 1770-1850” an der Universität Innsbruck, Bd. 18/19 (1998/99), Frankfurt am Main, Peter Lang, 2000.

83 Cf. constatările lui Andrei Radu, *Cultura franceză la românii din Transilvania până la Unire*, p. 173-217 și, mai ales, concluzii plauzibile la Gh. Lascu, *Imaginea Franței la românii din Transilvania până în anul 1918*, p. 202-204.

Luminilor și în Vormärz surprind un paralelism cultural și politic, cu nenumărate conotații europene, într-o condiționare cauzală și reciprocă: *latinismul și francofonia*.

**MANIFESTATIONS DE LA FRANCOPHONIE EN TRANSYLVANIE,
CHEZ LES INTELLECTUELS DE BLAJ,
DURANT L'ÉPOQUE DES LUMIÈRES ET LE VORMÄRZ**

Résumé

Iacob Mârza,
Coralia Telea

À l'époque des Lumières et durant le Vormärz, la ville de Blaj a représenté pour les Roumains de Transylvanie le centre scolaire par excellence, d'où irradiait la culture écrite et parlée en langue nationale. Les élèves et les enseignants des écoles de Blaj (fondées dans 1754) ont activement participé aux principaux événements politiques et sociaux ayant marqué l'histoire de leur province à l'époque, par conséquent nous pourrions affirmer qu'ils étaient fortement impliqués dans l'actualité qui leur était contemporaine. Notre étude se propose de souligner le rôle joué par eux (comme nous démontrent les recherches de Andrei Radu, 1982; Gheorghe Lascu, 2000 ; Coralia Telea, 2009 etc.) dans la pénétration des éléments de culture et de civilisation françaises chez les Roumains de Transylvanie.

À part le milieu scolaire, notre étude signale et enregistre d'autres voies par lesquelles la culture française a pénétré dans la ci-dessus nommée province, sans pour autant laisser de côté le rôle rempli par les idées françaises manifestées pendant le siècle des Lumières, à travers la lutte pour l'émancipation et la rénovation culturelle et politique des Roumains de Transylvanie. En même temps, nos recherches visent à surprendre la signification des idées progressistes françaises dans le contexte de la „Renaissance nationale”, respectivement l'intérêt manifesté par la génération des pré-révolutionnaires roumains de Transylvanie à l'égard de l'histoire et de l'expérience politique de la France, mais aussi l'intensification du processus de pénétration de la culture française dans la ci-dessus nommée province roumaine jusqu'avant la veille de la Révolution de 1848-1849.

Pour l'argumentation scientifique de l'étude les auteurs valorisent, près d'une vaste et diverse bibliographie moderne et contemporaine, l'activité culturelle et politique et l'œuvre des quelques érudits – autre fois élèves et professeurs dans les écoles de Blaj, par exemple: Florian Aaron, Petru Pavel Aaron, George Barițiu, Simion Bărnuțiu, Ion Budai-Deleanu, Timotei Cipariu, Vasile Collosi, Dumitru Coroianu, Gherontie Cotore, Vasile Erdeli, Ioan Giurgiu-Pataki, Constantin Lacea, Grigore Maior, Petru Maior, Ion Maiorescu, Iosif Many, Inochentie Micu-Klein, Ioan Micu-Moldovan, Samuil Micu, Andrei Mureșanu, Alexandru Papiu-Ilarian, Iosif Popp, Vasile Popp, Aaron Pumnul, Atanasie Rednic, Ioan Rusu, Gheorghe Șincai, Iosif Sterca Șuluțiu, Ladislau Vajda, Samuil Vulcan e. a. Notamment, il y a s'agit d'un parallèle culturel et politique avec des nombreux connexions européennes dans une évolution dialectique - *le latinisme et la francophonie* -, illustrées par les élèves et les professeurs des écoles de Blaj, à l'époque des Lumières et durant le Vormärz .